

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԱՅԳԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐ ԱՅԼՆ

ԲԱԾՆՈՐԳԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Արդյո՞ք 24րդ չորանի բաժնորդագրին է 20 Փրանգ. Թիւրքիաի և Կաստամունի համար 10 Փրանգ. Կարեւի է նաև բաժնորդագրուիլ քանի մասի համար որ ուզուի, ամէն մէկ մասականը 1/20 (միւլլի) Կարեւի և Կաստամունի համար 1 Փր.) հաշուելով: Կամակ լրար պէտք է զրկել այս հասցէով: M. PORTOUKALIAN
Directeur du journal Armenia
MARSEILLE (France)

ԻՂՏԱՐԻ

Թիի 13

1908 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 28 ԴՆ

(Հ. Յ. Հոկտեմբեր 15)

ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

Իմացորութիւնը, եթէ հարկ համարի, համառօտելով և կամ մասամբ միայն կը հրատարակէ իրեն զրկուած գրութիւնները: արտաւոր չէ վերագործունէլ հրատարակուած ձեռագիրները:
Ծանուցումներ կընդունուին հոյերէն և ֆրանսերէն լեզուով:
Ծանուցման 1 միլլիգրիւ 1 սանդիմկարծէ 1 գրիւգրիւ 2 սանդիմ:

Les annonces, en français et en arménien, sont reçues aux bureaux de la Rédaction: Rue Beaumont, 9.

ԱՐՄԵՆԻԱՆ ԹԻԻՐԳԻՈՒ ՄԷՋ

Օսմանեան Սահմանադրութեան վերահաստատման բարիքներէ մին լինելով մամուլի ազատութիւնը, Արմենիան 23 տարի արդիւնաւոր մնալէ յետո՛ւ այժմ ազատօրէն կը մանէ Թիւրքիայէ:

Ուստի կը խնդրենք մեր գաղափարաւորներէն ու ծանօթներէն, որոնք ընտանեկան տնտեսական տնտեսական շրջանին մէջ ստիպուած էին խզել իրենց յարաբերութիւններ մեզ հետ, այժմ մասն ազատութենէն օգտուելու գիտնալ և շօնախօսել մեզ իրենց թշուառութիւններով և Արմենիան տարածելով Թիւրքիայի մէջ:

Թիւրքիայի համար տարեկան բաժնորդագրին է 10 Փրանգ. ամսական 1 Փրանգ, քանի՜ մասի համար որ բաժնորդագրուիլ ուզուի միայն թէ անոնք որոնք ներկայ 24րդ տարեկանի (1908 օգոստոս-1909 յուլիս) 1 թուէն սկսելով չեն բաժնորդագրուիր, պէտք է իմացունեն թէ որ ամէն սկսելով իրենց զրկենք Արմենիան:

Նամակ, գրամ և այլն պէտք է զրկել այս հասցէով

M. Portoukalian
Directeur du journal ARMENIA
Marseille (FRANCE)

Ձմեռանի մէջ կարելի է բաժնորդագրուիլ նաև Մ. Մամուրեան որդի զրատան միջոցով:

ԱՐՄԵՆԻԱՆ ԾՈՒՇԱՐԱՐ

Պրմենիայի Ա տարեկանի թիւերն արդէ լրացուցին սպառած են, չա. արի հետաքրքրութեան առաջիկայ զարձած լինելով, այդ չորանի մէջ Մ. Բորթուկալեանի գրած առաջնորդող յօդածներէն զէթ 30ի չափ ամփոփուած են այս Յոշարարի մէջ որ ութամսայ զրկելով 124 երեսներէ կը բաղկանայ: Դրան է 1 Փր. 40 սանդիմ:

Տարածելու համար մէկ անգամէն 10 օրինակ զնոցին կը զրկենք 10 օրինակ, ապահովագրուած ծրարով, 10 Փրանգի փոխարէն:

Դիմել Արմենիայի խմբագրութեան, որովհետեւ հասցէով:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Վերանորոգելով Թիւրքիան եւ Հայաստանը. — Նամակ Թիւրքիայէն (Կ. Պոլիս). — Նամակ Թիւրքիայէն (Վան). — Կոտորածի լուրեր Հայաստանէն. — Էջմիածնի կարողիկոսական ընտրութեան շուրջ. — Ամերկայի նոր առաջնորդ եղնիկ Արքեպիսկոպոսի հրաժարը. — Թիւրքիայի կացութիւնը վրդովուած. — Արեւելքի գործերը. — Ծանուցումներ:

ՎԵՐԱՆՈՐՈԳԵԱԼ ԹԻԻՐԳԻՈՒՆ

ՀԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

(Մի ծրագիր հայ քաղաքականութեան)

(Նար. 12րդ քուէն եւ վերջ)

Բայց երկիրը չէ որ կազմուած է պետութիւն, այլ վրան նստած ազգաբնակչութիւնը, որին պատկանում է նոյն ինքը երկիրը իբրեւ անձնական սեպհականութիւն և որ շնորհիւ իւր իմացական կարողութեան իշխում է բնութեան պայմանների վրայ: Ուստի երկրի բնական յատկութիւններից աւելի կարևոր են նրա բնակիչների յատկանիշները պետական կեանքի կազմակերպութեան մասին: Բայց այս ամբողջութեանը, ինչ վերաբերում է քանակութեանը, կարելի է ասել, որ Հայ տարրը երբէք չի կարող կազմել մեծ պետութիւն, օրինակ, Ռուսիոյ նման: Ուստի նրա դերը Առաջաւոր Ասիայի յոյժ փոքրիկ պետութեանց դերն է լինելու, այն է՝ Եւրոպայի միջոցաւ: Տի պատմութեանց, որոնք կազմուել են մեծ տէրութիւնների մէջտեղը՝ նոցա փոխադարձ շփումները մեղմելու համար: Ռուսիոյ և Թիւրքիոյ մէջ իոյն պէս անհրաժեշտ է գոյացնել այդպիսի փոքրիկ պետութիւններ, և նոցանից Հայաստանը իւր վան կենդրոնով, որի հետ թերեւս վերջում միանայ Արարատեան գաւառը իւր էջմիածնի նով:

Այս երկու հովիտներն իրենց շրջակայքով կազմում են ապագայ Հայաստանի երկիրը: Աւելի ընդարձակել դրա սահմանները միանգամայն անիմաստ և անտեղի է: Հայ ազգը իւր ներկայ սակաւ թուով անընդունակ է իսկոյն լեցնելու այդ երկիրները. իսկ խիտ ազգաբնակչութիւնը առաջին պայմանն է քաղաքական զարգացման ու յառաջդիմութեան: Երբ որ Հայ

ազգը չենցրեց իւր երկիրը և պայծառացրեց զանազան բարեկարգութիւններով, այն ժամանակ կարող է յուսալ նաև ընդարձակելու իւր սահմանները:

Գալով Հայ ազգի բնաւորութեանը, այստեղ էլ պէտք է կրկնեմ այն, ինչ որ ասել եմ վերջիլիս յօդուածիս մէջ՝ «Հայ ազգի կեանքի և մահուան խնդրի» մասին: Հայ տարրը իւր բնաւորութեամբ ի սկզբանէ անտի եղել է և կը մնայ միշտ ազատութեան և անհատականութեան ներկայացուցիչ, և բնաւորութեան՝ այս յատկանիշը երևան է եկել ոչ միայն իւր կրօնի, գիւցաղայնութեան ու բարոյական կենցաղի, այլ և քաղաքական կեանքի ձևերում: Նորա հեթանոսական ազգային կրօնը իրական սկզբունքի աստուածացումն է, ամենայն բարութեանց մայր դիցունհի Անահտի, «որով կեայ և կենդանութիւն ունի աշխարհն Հայոց»: Իսկ իրական սկզբունքը կրօնների պատմութեան մէջ նշան է նիւթակրօնութեան և անհատականութեան*: Իւր գիւցաղական բնաստեղծութիւնով Հայիկ ազգը տամբութեան և հայ ազգի սկզբնաւորութեան մասին՝ հայ գեղը արտայայտել է իւր բնաւորութեան մէջ խորը արմատացած ազատութեան սէրը: Մենք տեսնում ենք այս առկառական սկզբունքը արտացոլուած նորա ամբողջ հասարակական կեանքում, որտեղ պաշտօնավարութեան ընտրողական ձևը՝ ամենալայն ուսմ. կապարական սկզբունքների վրայ դրուած՝ կազմում է նորա զրաւոր յատկանիշը: Մենք տեսնում ենք Հայ ազգի մէջ ազնուականութեան հետզհետէ սպառումն ու վերջնական անկումը, շնորհիւ Հայ ազգի բնաւորութեանը յատուկ անհատականութեանը: Հայ եկեղեցու ամբողջ կազմակերպութիւնը արտափայլում է իւր մէջ ազգային յատկանիշը՝ ամենայն լրութեամբ:

* Մի փոքրիկ յօդուածով «Եւրոպայի կրօնները» վերնագրի տակ տպուած Թիւրքիայի «Նոր-Դար» լրագրում (1900, No 58), ես աշխատեւ եմ որոշել հայ կրօնի տեղը հին հեթանոսական կրօնների շարքում և ըստ այնմ Հայ ազգի բնաւորութիւնը, որ միանգամայն համապատասխան է իւր ստեղծած կրօնին:

թեմա և ամբողջութեամբ նոյն անհատականութեան և ազատութեան ձգտումը երևան է եկել և քաղաքական կեանքում, ծայրայեղ զարգացնելով, ինչպէս նկատեցինք, առատական կարգը հայ պատմութեան մէջ:

Սակայն բնաւորութեան նոյն յատկանիշը աղետալի եղաւ Հայ ազգի համար, անընդունակ դարձնելով նրան համայնական գործունէութեան՝ ընդհանուր շահի համար և մի իշխանութեան ներքոյ, որի հետեանքն եղաւ և քաղաքական կեանքի իսպառանկումը Հայի անցեալում, իբրեւ անհատներ՝ Հայերը մնացին, բայց իբրեւ կազմակերպուած համայնութիւն՝ ներքաւ կորան, ինչ որ կորստաբեր եղաւ Հայի ցեղի ամբողջութեան և շահերի համար: Ներկայումս, երբ ազգութեան սկզբունքը առաջին տեղի է բռնում քաղաքականութեան մէջ, էլ անկարելի է շատանալ ըստ առաջնոյն անհատական կեանքի առաքինութիւններով: Այդ առաքինութիւնները պէտք է լրագործել ուրիշ աւելի բարձր յատկութիւններով, որոնց կոչումն է մարդու պատրաստել համայնակեցութեան գերագոյն ձևերին:

Այդ յատկութիւններից առաջինը հնազանդութիւնն է օրինաւոր իշխանութեանը: Մի ազգ, որ անընդունակ է կամաւ և գիտակցաբար հնազանդել ծայրագոյն իշխանութեանը և պահպանել զայն իւր բոլոր ոյժերով, երբէք չի կարող պետութիւն կազմել, և եթէ նորա մէջ գոյանայ մի տեսակ պետական իշխանութիւն, դա կը լինի միշտ խախուտ, անհաստատ: Այս ամենք տեսնում ենք մեր անցեալ պատմութեան մէջ, երբ, օրինակ, հայ նախարարները վերջին Արշակունի թագաւորի դէմ եղան և նրան գահազրկեցին՝ ասելով թէ անառակ է: Հին հայկական քաղաքական կեանքը ոչ այլ ինչ էր եթէ ոչ կատարեալ անիշխանութիւն, զի ամեն մի նախարար իւր ուղածն էր անում՝ առանց հնազանդելու ծայրագոյն իշխանութեանը: Երկրորդական ձգտումները Հային իբրեւ յատուկ էին՝ իբրեւ հետեանքն նրա ազատասիրութեան. Հայոց նահապետ Հայկը, ըստ առասպելին, առաջին յաղափոխականն էր աշխարհիս վերայ:

Բայց եթէ պատմութեան այն հին շրջանում յեղափոխական ձգտումը հասկանալի երևոյթ էր՝ իբրեւ բողոք ապօրինի իշխանութեան դէմ, ներկայումս, երբ իշխանութիւնը հաստատուած է և գործում է որոշ օրէնքներով՝ սահմանուած նոյն իսկ հպատակների մասնակցութեամբ, այդպիսի ձգտում ներքէ ապացուցանում են ազգի կատարեալ քաղաքական տհաճութիւնը՝ Պատմութիւնը ցոյց է տալիս, թէ որքան տխուր հետեանքներ են ունեցել յեղափոխական միտումները ազգի քաղաքական ապագայի համար։ Խօսք չկայ, եթէ մի ստորագրող իշխանութիւն խախտում է օրէնքը, քաղաքացիք իրաւունք ունին ընդդիմանալու, զի հնազանդութիւնը պարտաւորիչ է օրինական սահմաններում և օրէնքի գործութեամբ և քանի որ ստորագրեալ իշխանութիւնը ինքն է որ զեղծում է սահմանուած օրէնքը, ուստի այդպիսի իշխանութեանը հնազանդել ոչ միայն ոչ ոք պարտաւոր չէ, այլ և յանձնելու է նորան դատաստանի՝ դրական օրէնքով դատելու համար։ Նոյնը պէտք է ասել և սահմանադրական վարչութեան մէջ՝ ծայրագոյն իշխանութեան ճիւղերի մասին, որոնք պարտաւոր են գործել օրէնքի համեմատ և օրէնքի գծած շրջանում։ Սակայն նոյն իսկ այս վերապահումների սահմանում հնազանդութեան սկզբունքը մնալու է անսասան։ Շատ անգամ օրէնքը ճշտել չի որոշում որեւէ իշխանութեան գործուհիւնութեան շրջանը, և եթէ հպատակները ըստ իրենց հայեցողութեան մերժեն հնազանդի իշխանութեանը, այն ժամանակ մենք վերադառնում ենք միջին դարերի կամայականութեանը։ Յիշատական 1793 թուի սահմանադրութիւնը յայտարարում էր, թէ ապստամբութիւնը մի իշխանութեան դէմ, որ խախտում է ժողովրդի իրաւունքները, ոչ միայն իրաւունք է, այլ և սրբազան պարտք։ Բայց դա նշանակում է սրբագործել անիշխանութիւնը և բացատրուում է այն ծայրայեղ անհատականութեամբ, որով տողորմած էր Մեծ Յեղափոխութիւնը իւր «Մարդու և քաղաքացու իրաւունքները» յայտարարելիս և որ վերջում պէտք է տեղի տար համայնակեցական պետական սկզբունքներին։ Անշուշտ, կարող են տեղի ունենալ անտանելի հարստահարութիւններ, որոնց դէմ ուրիշ հնար չի մնում, բայց եթէ դիմել զէնքի օգնութեան, ինչպէս եղաւ յոյների ապստամբութեան միջոցին։ Բայց այստեղ խնդիրն արգէն ուրիշ ձև է ստանում շնորհիւ այդ տեսակ շարժմանց ազգային բնաւորութեան, և մենք տեսնումք որ ազգութեան խնդիրը կարող է լուծուիլ սոսկ պատերազմներով՝ օտար ազգերի օժանդակութեամբ։ Իսկ որ և է ազգի պետական սահմաններում հնազանդութիւնը սրբազան պարտք է՝ առանց բացառութեան և վերապահութեան։ Այդպիսի գիտակցական հնազանդութեան վերայ մի միայն կարող է կառուցուիլ պետական

չինքը, որ պսակն է մարդկային համայնակեցութեան։

Երկրորդ պայմանը իշխանութեան կազմակերպութիւնն է, որ ուղղակի հետեւում է հնազանդութեան պարտաւորութիւնից։ Պետական կեանքի առաջին յատկանիշը հզօր կենդանական իշխանութիւնն է, որին հպատակները պարտաւոր են հնազանդիլ յամենայն դէպս և անպայման կերպով։ Առանց այդպիսի հզօր իշխանութեան չկայ պետութիւն և քաղաքական կեանք։ Այդ իշխանութիւնը զանազան ձևեր է ընդունում, համաձայն հասարակական կեանքի զարգացման, բայց ծայրագոյն որեւէ իշխանութիւն, որը չուրջը խմբուած են երկրի լաւագոյն և կարող ոյժերը, անհրաժեշտ պայմանն է քաղաքական ինքնուրոյնութեան։ Անիշխանութիւնը, որ ընդհանրապէս բացասութիւն է իշխանութեան սկզբունքի, բացասում է և պետական կեանքը՝ մարդկային համայնակեցութեան այդ գերագոյն ձևը։ Ուստի իշխանութեան սկզբունքն ու պահանջները հարկաւոր է լաւ արժատացնել հայր գիտակցութեան մէջ՝ նրա ինքնուրոյնութեան համար հող պատրաստելու նպատակով։

Սակայն բաւական չէ ստեղծել քաղաքական իշխանութիւն՝ իբրեւ կենդանի ազգային ինքնուրոյնութեան։ Պէտք է նաև քաղաքականութիւնը բոլոր ոյժերով պահպանել թշնամութեմ, իսկ սորա համար հարկաւոր է ունենալ զինուորական զորաշարք և ընդունակութիւն։ Ով չի կարող կռուիլ թշնամիների դէմ՝ պաշտպանելու համար իւր անկախութիւնը, նա պիտի հրաժարուի սյդ անկախութիւնից։ Զինուորական ոյժը լոկ բանի ոյժ չէ, նա հիմնուած է բարոյական գիտակցութեան վրայ՝ պահպանելու մարդու համայնակեցութեան գերագոյն ձևը։ Ուստի Հայերի բարոյական պարտքն է իրենց մէջ մշակել զինուորականի ազնիւ ու պատուաբեր յատկութիւնները։

Վերջապէս այս երեք պայմանների լրումն է քաղաքական ինքնուրոյնութեան չորրորդ պահանջը՝ ստանալ օտար ազգերի դաշնակցութիւնը։ Առանց օտար ազգի օգնութեան անկարող է մի ազգ քաղաքական ինքնուրոյնութիւն ստանալ, իսկ այդպիսի օգնութիւն շահելու համար հարկաւոր են վերոյիշեալ երեք պայմանները։ Հայ ազգը այսուհետեւ լաւ պէտք է կշռի աշխարհիս քաղաքական յարաբերութիւնները և ձգտելով քաղաքական ինքնուրոյնութեան՝ ընտրութիւն անի իւր բարեկամների մէջ։ Ամենամեծաւոր բարեկամները մեզ համար այսօր էլ մնում են ասիական ազգերը՝ վերանորոգեալ թիւրքերն և Պարսկաստանը, որոնց գոյութիւնն ու անձեռնմխելիութիւնը մենք միշտ համարել ենք մօտիկ անցեալում Հայութեան շահի գերադաս զարգացում, և որոնց զօրութիւնն ու ամրապնդումը այսուհետեւ էլ լինելու է առաջին պայմանը մեր ազգի ապագայ քաղաքական վերածնութեան։

Թէ ինչ միջոցներով քաղաքագէտ Հայը նպաստելու է թիւրքի վերաշինութեանը և այդու իսկ իւր ազգի ապագայ ինքնուրոյնութեանը, այդ մասին մտադիր եմ երկարօրէն ճառել իմ յօդուածներս ընդարձակ շարքում, որոնք սկսել են և կը շարունակեն տպագրուիլ կ. Պօլսի «Բիւզանդիոն» լրագրում։*

1908 օգոստոս ԴԷՈՐԴ ԱՀԱՐՈՆԵՆԷՆՆԱՎԻԷՆՆԱ

ՆԱՄՄԱԿ ԹԻԻՐԻՒՄԻՆ

Կ. Պօլս, 3/16 հոկտ. 08
Այսօր, ուրբաթ, կեսօրէն վերջ գումգաբուի Մայր Եկեղեցւոյն մէջ տեղի ունեցաւ ազգային երեսփոխանաց անդամների գումարումը, ուր ներկայ էին աշխարհական թէ եկեղեցական մօտաւորապէս 90 երեսփոխաններ։ Տեղագահ Դուրեան եւ պիւրկապոս տէրունական աղօթքով բացուած հաշակեց նստաշրջանը։ Երեսփոխանք մի առ մի ստորագրեցին իրենց անունները արձանագրութեան տուժարին մէջ, ուրիշ յետոյ խորհրդակցական վիճաբանութիւնք սկըսան էլ միաձայն Մայր-Եկեղեցւոյ կաթողիկոսական ընտրութեան եղանակին, պարագայներուն և զրկուելիք Պօլսոյ աշխարհական ու եկեղեցական պատուիրակներուն վրայ իզմիրեան Մատթէոս Սրբազան, Հմայեակ Եպիսկոպոս Դիմաքսեան և ուրիշ մի քանի երեսփոխաններ խօսեցան ու պարզեցին նախկին կաթողիկոսական ընտրութեանց առթիւ ի գործ դրուած ձեւակերպութիւնները և չնչոցին արդի փոփոխեալ պարագայներուն յարմար ու Ազգին ճշմարիտ շահուց համապատասխան ընտրութեան պէտքը։ Տիար Գրիգոր Չոհրապի շատ կուռ ու մէկին մէկ տեսութենէն վերջ, Տիար Վառժապուհ Պալաթեանի տրամադրութիւնները քննելով ծանրացաւ ու կէտին վրայ թէ պարտինք փափկանկատ գտնուիլ զէթ առ երևոյթս ուս կառավարութեան հայեցքներուն հետ և առանց Ազգին շահերը վտանգելու ու զոհելու, պարտաճանաչել պայքարող, ուղղամիտ, ազգասէր և հմուտ պատուրակ մ'ուղարկենք էլ միաձին, իբր ներկայացուցիչ Պօլսոյ Ազգ. Ժողովին, մասնակցելու համար կաթողիկոսական ընտրութեան Երկու ժաման վիճաբանութիւններէ վերջ քուէարկութեամբ Ստեփան էֆ. Գաբան, դատաւոր, Պօլսոյ աշխարհական պատգամաւոր ընտրուեցաւ ձայներու առաւելութեամբ։

Կըսուի թէ նախկին պատրիարք Օրմանեան իրեն նպաստաւոր շատ մեծ ու զօրաւոր կուսակցութիւն մ'ունի ի կողմաս իւր ընտրութիւնը յաջողցնելու համար(1)։ Հոս մեծ մասին փափաքն է կաթողիկոս տեսնել իզմիրեան Մատ.

* Տես «Բիւզանդիոն», 1908, թթ. 3614 և 3615:
(1) Այդ կարծիքը կը հերքեն ուսումնային թեմերի կողմէն կատարուած պատգամաւորական ընտրութիւնները։

Թէոս Սրբազանը բայց չլիւծ զընդհանրութեան նայելով, ուս կառավարութիւնը պիտի չվաւերացնէ եղբոր որով աւելի հաւանական կը կարծուի Դուրեան եպիսկոպոսը։ Թէ Պօլսոյ և թէ Պօլսոյ զաւառաց պատուիրակները յառաջիկայ շաբթու կը մեկնին դէպի Պատմութեան երեսփոխանական Ժողովարհրթ Սահակ կաթողիկոս կողմանէ հեռագիր մը հասաւ ուղղեալ Մուշեղ եպիսկոպոսին, որով ընդհարական կաթողիկոսի ընտրութեան չի կարենալ մասնակցելը յայտնելով պատճառաբանեալ նախակ մը ընդհուպ զրկելը իմացուցած էր։ Կիւրկիոյ կաթողիկոսին ձեռնպահ մնալէ բաւական յուզեց ժողովը, և թերեւ զէմ շատ տաք վիճաբանութիւններ տեղի ունեցան ժողովոյ մէջ այս մասին։ Բայց խուսափելով խրամաւոր մը բանալէ կիւրկիոյ աշխարհիկ ընդհանրական Աթոռոյն միջև մեծ փափագ մը տառուելով միշտ յարգանս պահելու կիւրկեան դիւրագածութիւնները, Երեսփոխանական ժողովը միաձայն իղծ մը քուէարկութեան կից տեսնելու յետ այսու նկատէս Շնորհալիի, Պահլաւի և այլ կիւրկեան թեմի ու Աթոռը Գրիգոր Լուսաւորչի էլ միաձայն Մայր Աթոռոյն ընտրութեան կենսական գործը մէջ։

— Կիւրկիոյ իրենց թեմերը թափուր թողլով վտարի եղբայրները զեպերով եկեղեցականք, ինչպէս Մուշեղ, Վահագեան եպիսկոպոսը և այլք, հակակրանք սկսած են հրաւիրել իրենց վրայ, անձնասէր և խոստովագրուած վարմունքներուն համար։

— Մայր Եկեղեցւոյ խաւով նաև ունեւորներու հոծ բազմութիւն մը օրք եկած էին ունեւորներ երեսփոխանաց անդամների նստին։

— Մայր Եկեղեցւոյ քովն են երկու տաճարները, պարտեզները, Պատրիարքարանը ինչ են մերկապատ, հիւանդ, թշուառ գաղթականներու սրտաճմրկ խումբերով, որոնք գունդագունդ Պօլս և Տաճկաստան դառնալու վրայ են աշխարհի շրջանակներէն։

— Երեսփոխանական մոլեռանգ թիւրք խուժանը նորէն վերսկսած է վայրագ գործունէութիւն մը ցոյց տալ Պօլսոյ մէջ։ Երէկ, Պէշիկթաշի մէջ յոյն երիտասարդ մը թուրք խուժանին կողմանէ, բռնի պահակութեան գուրս հանուելով, բղիկ բղիկ ջարդ ու կոտոր եղաւ, սիրային խնդրոյ մը համար։ Թոյները և թուրքերը վերջին ծայր կատղած են իրարու դէմ։

— Գաւառներու շատ մը տեղերէ հասած հեռագիրներ և նամակներ գոյներով սկսած են նկարագրել նորէն իրաց վիճակը։ Տգէտ ժողովուրդը անիշխանութիւն սկսած է մեկնել սահմանադրական Ազատութիւնը։

— Վտարիկ նեղուցներուն ապստամբութիւնը և եւրոպական քոնֆէդերատիւ մը գումարումը միմիայն պիտի կարենայ իրկել ու կարգադրել, ներկայ

... արունակութեան. ոչ մի աւագակ

ԵՏ ժամը եղիտիներ եւ: Սյդ Կոստ:

կախ 10-րդ դարից մինչև 19-րդ դար, ցոյց կուտային
10-րդ դարից մինչև 19-րդ դար, ցոյց կուտային

ենկով, մէկ անգամէն կը կարգադրէր
ոնն և օսմանեան կառավարութեան մի,

իւ առկա անսահման զորութիւնները:

Այս կացութիւնը, որ Ռուսիոյն անցնելու ուրիշ ելք մը չէր թողուր Պուլկարիային, ծնունդ առած էր օսմանեան կառավարութեան և գլխաւորապէս Քեմալի միջոցով կառավարութեան սխալներէն, տկարութեան և անփութութենէն: Նախորդ թղթակցութեան մը մէջ արդէն խօսած եմ այն գործադուլներէն իրաւորութեան Օսմանեան իշխանութեան վերահաստատութեան յետոյ ծագեցան թիւրքերի մէջ գրեթէ ամէն տեղ, և այն սխալ գործեր կատարուեցան, որոնք իրենց հետեւեցին յոսով թէ ալի կերպով կրնայ օտարազգիներէն ձեռքէն յետ առնել անոնց տրուած արտօնութիւնները: Եթէ սկիզբէն, երբ գործադուլի նախաշնորհներ երեցան Ռուսիայէն երկաթուղիին վրայ Սալոնիկի ճիւղին մէջ և Անատոլիոյ երկաթուղիին վրայ, օսմանեան կառավարութիւնը ձեռք բերելու թելադրեցաւ պատահական դաւադրողները իրեն ըմբոստներ, ինչպէս խոհուրդ կուտար Բէրայի լրագիրը — որովհետեւ Օսմանեան իշխանութեան մէջ գործադուլի իրաւունքը, չափանդակաւ սխալութեան իրաւունքը, սենսիքի կազմակերպութեան վերաբերեալ խօսք մը չկայ ըստ — յետոյ Անատոլիոյ երկաթուղիին, Արեւելեան երկաթուղիներին, Գասպակի, Պէյրութ-Պամասկոսի, Ալեքսանդրիայի երկաթուղիներին վրայ ալ տահաճ գործադուլներ տեղի չէին ունենար: Երկաթուղիները հասկնալով թէ սխալ ճանապարհ մը բռնած է և ուզեց իր գործութիւնը ցոյց տալ, ալ չարիքը կատարուած էր: Եթէ Արեւելեան գիծերին վրայ գործադուլը դադարեցաւ շորս օր յետոյ, պատճառն այս էր որ կառավարութիւնը բանաժողովներ սպառնացաւ իրենց գէմ ոյժ գործածել: ասով ալ գոյն չապաւ: Բայց այդ գործադուլի պատճառով Պուլկարիայի հետ մէջը ծագած էր արդէն: Արեւելեան երկաթուղիներէն գործադուլէն էր որ Պուլկարիայի անկախութեան հրատարակուած վեղապահ ուղղութեամբ գրեթէ պատճառ մը դարձաւ և այդ գործադուլը շատ դիւրաւ կրնար արգիլել կառավարութիւնը:

Գարով կրէտի Յուստատանի հետ միացման, այդ ալ Պուլկարիայի անկախութեան հրատարակման ուղղակի հետեւեալներն են: Արեւելեան Ռուսիային, որ 60 հազարի չափ Յոյն կայ, Պուլկարիայէն վերջնականապէս զրաւման դէմ բողոք մէջ այն: Այս առթիւ ըսենք նաեւ թէ չենք կրնար չզարմանալ անոնց վրայ որոնք միամտօրէն կը կարծեն տակաւին թէ Արեւելեան Ռուսիայի նախկին ինքնավար նահանգը կրնայ անջատուիլ Պուլկարիայէն և վերադարձուիլ թիւրքերին: Երբեք այդպիսի լուծում մը առաջարկելը թիւրքերին և Պուլկարիային միջև պատերազմը անխուսափելի դարձնելու է: Իսկ Պոսթի և Հէրսէքովիայի իւրացման մասին, որի վրայ վաղուց ի վեր կը խորհէր Աւստրիական իշխան, մի քանի մեծ պետութիւններէ կողմէն առանց խիստ բողոքներ յարուցանելու իր ծրագիրը գործադրելու համար ասկէ աւելի յարմար առիթ մը չպիտի կրնար գտնել Վիէնայի արքունիքը: Եւրոպան ամէն բանէ աւելի կը վախայ այժմ որ պատերազմ մը չծագի պալատական թիւրքերէն մէջ: պատերազմը որ շատ հաւանական է թէ ընդհանուր խառնակութեան մը փոխարին: Եւրոպական դիւանագիտութիւնը Պոստ-Հէրսէքի խնդիրը շատ շխառնելով մէկտեղ, արդէն բաւական ծանր աշխատանք մը ունի կատարելիք: այն է արգիլել որ թիւրքեր պուլկարիական կնճիւղ գնենք միջոցով լուծուի:

Հիմա այս հարցումը կը լինի. Թիւրքիան պատերազմ պիտի ընէ: Երկու հակառակ հոսանքներ կերտան հաս. մէկը խաղաղասիրական, իրեն պարագլուխ ունենալով Երիտասարդ Թիւրքերի գործիչները շատ լաւ կրմունքէն թէ պատերազմը պատճառ պիտի դառնայ որ սահմանադրական ազատութիւնները ջնջուին և սուլդանը վերստին ձեռք անցունէ իր բացարձակ իշխանութիւնը: Իրեն պատերազմասիրական, որ, այդ ի կ պատճառով, իրեն հետ կը միացունէ յետադիմութեան բոլոր կուսակիցները: Սղամ պուլի լրագիրներէն մեծամասնութիւնը համաձայն են գործիչին հետ. ասոնք ամէն օր հանդարտութիւն կը պատուիրեն ժողովրդին: Մեծ եպարքար երկրի մի դէպք մը կը խաղայ. ինք որտանց պատերազմի կողմն է. բայց որովհետեւ նախարարութիւնը խաղաղութեան կուսակից է, ինք ալ պարտաւորուած է խաղաղասիրական ձգտումներ ցոյց տալ: Պալատը, իր բոլոր նախկին լրտեսներէն միջոցով որոնց չահլի աղբիւրները ցամքեցան վարչական նոր դրութեան շնորհով, փորձեր կընէ ժողովրդին մէջ պատերազմասիրական ցոյցեր գրգռելու: Երէկ չէ առջի օր, իրենք մը մա գեր, սոփիստիկ կերպարանք մտած և իրենց առաջնորդ ունենալով Քէօք Ալի անուն քիւրտ հոգա մը որ սկիզբէն Օսմանեան իշխանութեան դէմ քարոզած է սղկիթներին մէջ, գնացին Նըլըքի պալատը, նախատական խօսքեր ըրին Պուլկարիայի դէմ, համակրական ցոյցեր ըրին սուլթանին և պահանջներ որ Նէրի օրէքները խրատիւ գործադուլին: Սուլթանը լաւ ընդունելութիւն մը տալով թափառաւ Նըլիկէն: Կազմուած խոժանին: Երէկ, Քէօք Ալի ձեռքաւարեցաւ պատերազմական նախարարին հրամանով: Ժողովուրդը շատ անհանգիստ վիճակի մէջ է. կը կարծուի որ քիչ տոնէն պետական հարուած մը կը լինի: Ընկնաց գիտնալով թէ ո՞վ պիտի ընէ այդ պետական հարուածը. պալատը թէ գործիչներ: Եթէ գործիչներ չփութայ ինք առաջ անցնել, կրնայ գործը վառագաւոր դառնալ իրեն համար: Կը խօսուի թէ սուլթանը հրաժարական պիտի տայ գահէն, երիտասարդ Թիւրքերի պահանջման համեմատ: Իրիւ կրմէն ալ զրոյց կը պտղորդի թէ պալատը կրնամուր մասին կը պատրաստէ Օսմանեան իշխանութեան դէմ ոտքի ելնելու: Պատերազմական նախարարը, որ պալատին սաստիկ հակառակորդ մէ, մեծ զգուշութիւններ ձեռք առած է: Անտոյգ վիճակը որ ծանրացած է Կ. Պոլսի վրայ և որ կանգնաւուծէ գործերը, չկրնար երկար տևել առանց աչքտ մը յառաջանալու ի վնաս երիտասարդ Թիւրքերին, որովհետեւ պալատին գործակալները ամբարիտ մէջ կը գործեն, այնպէս հաւատացնելու համար անոր որ եթէ Պուլկարիան անկախ հրատարակուեցաւ, եթէ Աւստրիան իւրացուց Հէրսէք-Պոստն և Յունաստանը՝ Կրեպէն, ասոց բոլորի յանցանքը կը ծանրանայ սահմանադրականներին, իսկ մեծութեան այդ դաւաճանների վրայ: Եթէ Օսմանեան իշխաններն իրենց ոյժ ցոյց չտան, յետադիմականներս արիւնով կը ներկեն Կ. Պոլսը:

ԱՐԵՎԵԼԻԻ ԳՈՐԾԵՐԸ

Ռուսիայի արտաքին գործերի նախարար Իզվոլսքի Ֆրանսայի և Անգլիայի արտաքին գործերի նախարարներին հետ երկար տեղակայութիւններ ունենալէ յետոյ Պէրլին երթալով, անկէ տրուած հեռագրի մը համեմատ, հոն ալ գերման կառավարութեան հետ իր բանակցութիւններ յաջողու-

թեամբ աւարտած և հոկտ. 26ին մեկնած է Պէրլինէն գէպի Բէգէրպուրի:

Պատերազմի անմիջական ծագման վախը փորձուած է առ այժմ, բայց բոլորովին վերջած չէ. երկու կողմէն ալ պատրաստութիւններ կը շարունակուին:

Բէգէրպուրիէն Լոնտոնի «Դայմիք»-ին տրուած հեռագիրը կը կրէ թէ «Ֆարին հրամանով, Տ. Իզվոլսքի առաջիկայ շարժմ Տոմարին մէջ յայտարարութիւններ պիտի ընէ Ռուսիայի պալատեան քաղաքականութեան վերայ Ռուսիայի սլաւական շահերին և խոյեան պիտի կանգնի և միևնոյն ժամանակ պիտի հաստատէ Թիւրքիային բարեկամ լինելը»:

Դեպքանախորհրդի գումարման համար դեռ իրենց վերջնական համաձայնութիւն չայտնած չեն Գերմանիան և Աւստրիան: Առանց մէկ կողմում ունի հիմա գեղարանախորհրդի գումարման փութացում, որ պուլկարի թիւրքական կնճուռով մէջին պատերազմի փոխարին արդիւնէն գործնական միջոց մը պիտի լինի:

Դեպքանախորհրդի մասին օսմանեան կառավարութիւնն ալ դեռ իր վերջնական պատասխանալի չէ զրկած: Այս օրեր Պայրամի տօներին պատճառով Բ. Գոնը հանգիստ կրնէ ալ պատճառ մը եղած է պատասխանալի ուշանալուն:

Վախ կար որ Պայրամին օրերը խռովութիւններ պիտի ծագին Կ. Պոլսի մէջ: Ուստի կառավարութիւնը զինուորական և ոստիկանական նախապատրաստութիւններ տեսաւ: Մանաւանդ Ե. Լալը քեօքի մօտիկ Պէշիք-Սալ ընկալող թրիտոնեանները վախ մէջ ինկան և դպրոցները փակեցին: Ծառ մը ընտանիքներ ուրիշ թաղեր գնացին բնակելու:

Սերպիան և Գարատաղը սաստիկ զրկուած են Աւստրիայի դէմ: Սերպիայի դաժնածաւանգ իշխանը Բէգէրպուրի գնաց Ֆարին պաշտպանութիւնը խնդրելու իրենց համար:

Թիւրք թերթերը կը գրեն թէ Տ. Նովաքովիչի Կ. Պոլսի գալուն նպատակն է դաշնակցութիւն մը կազմել թիւրքերի, Սերպիայի և Գարատաղի միջև:

Կ. Պոլսէն կը հեռագրեն հոկտ. 27ին. «Դատարանը մահի դատաւարտեց երկու մարդ որոնք Սահմանադրութեան դէմ ոտքի ելնելու գրգռած էին: Դատաւիճիւնը ընդունուեցաւ «Կեցցէ՛ ազատութիւն» աղաղակներով»:

ՌԱՆՆԻՅՈՒՄԵՆԻ

ՀԱՅ ԼՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ
ՀԱՐԻԻՐԱՄԵԱՅ (1794-1894)
ՅՈՐԵԼԻՆԻ ՊԱՏԿԵՐԸ

Հայ ազգին մէջ լրագրի սկզբնաւորութեան դարադարձին առթիւ 1894 թուականին հրատարակուած այս միաժառ ղերքով և լուսատիպ (phototypique) շքեղ պատկերի մեծութիւնն է 50x35 հարիւրորդամէթը և տպուած է 70x45 հարիւրորդամէթը քարտու-

նի (carton) վրայ այլ և այլ բնագրով Մէլտեղը դրուած է հայ լրագրութեան հիմնադրին, Տ. Յարութիւն Քէնյ. Շմառնեանի, պատկերը և բոլորովին 1894ին հայերէն լեզու հրատարակուող բոլոր լրագիրները անոնց գրեթէ ամենքի խմբագրականներ պատկերներով:

Գինն է 4 ֆրանք, ճանապարհածախքը մէկտեղ հաշուած. իսկ Պարսկաստանի համար 2 ֆրանք և 5 սանթիւ:

ԾԱԽՈՒ ԳԻՐՔԵՐ

Արմենիայի խմբագրատան մէջ ծախու գտնուած գիրքերի մանրամասնացուց հրատարակուած է Արմենիայի 17րդ շրջանի 38, 39 և 40 թիւերը մէջ:

Այդ թիւերէն յատկապէս աւանդած լինելով, պատրաստ ենք ձեր պէս զրկել անոնց որոնք կը փախքին մեր գրացուցակներ ունենալով: Եթէ գտնէ 50 սանթիւմ զրկելով գրուած մեզնէ նախապէս. այդ ուղակի գրքի ծրարին մէջ դրուելով կը շնորհակալութիւններ արտայայտենք:

Ծրարները ապահովագրուած (recommandé-registré) ստանալով գրքերը պէտք է որ ամեն մէկ ծրարի (մինչեւ 2 քիլո) համար 25 սանթիւմ ապահովագրութեան ծախքը վճարեն: Ամեն երկրի փոստերը, քանի՜ ամիս թիւի համար ալ լինի, մանաւանդ փոստ կուտան մեզ վճարուելու համար Բարսէլլի մէջ:

Արմենիայի խմբագրատան մէջ ծախու կը գտնուին, ի միջի այլոց, և հետեւեալ գիրքերն որոնց առջեւ նշանակուած գիրքին մէջ հաշուած են նաեւ զրկելու փոստի ծախքը:

Լուսինեան. Նոր Բազմիքը պատկերով (1 թիւ) 1 թիւ հատորներ, մանրատառ և եռագործ (ամէն մէկ սիւնը 73 տող), որոնց 1061 և 816 երեսներէ կը բաղկանայ: Ամէն մէկ բառի առջեւ անհատական հայերէն բառերը դրուելէ վատ՝ անոր զանազան առանձին և գործածութեան ոճեր ալ մանրամասնօրէն բացատրուած են: Ծրարների (կենդանիներ, գործիքներ, հայերէն) առջեւ դրուած են նաեւ անոնց պատկերներ, աւելի որոշ կերպով նշանակելու համար զանոնք: Ֆրանսերէն լեզուով զբաղողներին դիւրութիւն մը ընծայելու նպատակով՝ սոյն Բազմիքի աշխատասիրողը, իշխան Լուսինեան, շատ աժան գին մը նշանակած է, որ է երկու հատորին համար միայն 25 ֆրանք:

Լուսինեան. Բառարան Հայերէն լեզուի (հայերէն շատ ոճերի և ասացո ածներ Ֆրանսերէն թարգմանութիւններն ալ դրուած են): Բառարան 15 ֆր. Շքեղ կազմով:

ՅԵՐԵՆ—ԻՍՏԱԳԻՐ
Տ. ԳԱՐԱԳԻՐԱՆԵԱՆ
ԻՍՏԱԳԻՐ
Le Gérant: François CARRIERE
Marseille. — Imprimerie du Midi